

دستنامه ماکسول:

توضیح و تصویر قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن و اصلاحیه‌های ۱۹۹۳

• سیدابراهیم عمرانی^۱
رئیس کتابخانه دانشکده علوم دانشگاه تهران

■ ماکسول، رابرت؛ و. ماکسول و اف. مارگارت. دستنامه ماکسول^۲ برای
ا. ا. سی. آر. آر. ۲: توضیح و تصویر قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن و
اصلاحیه‌های ۱۹۹۳، ترجمه: علی آدینه قهرمانی، تبریز: انتشارات دانشگاه
تبریز، ۱۳۸۶، ۷۰۸ص شابک: ۹۶۴-۷۵۸۹-۹۲-۱

به‌ویژه در محیط پیوسته، ظهور می‌کنند - برخورد داشته باشند و به‌علاوه پاسخ‌گوی نیازهای جدید فنی برای دسترسی به اطلاعاتی باشند که با طراحی ابزارهای تازه برای ذخیره و بازیابی اطلاعات در محیط اینترنت در دسترس قرار می‌گیرند، مثل فهرست‌های پیوسته. دستنامه ماکسول برای ای. ای. سی. آر. مسلماً یکی از بهترین راهنماها و تفاسیر بوده، به‌ویژه اینکه از ویرایش سوم این دستنامه، همه مثال‌ها را با فرمت ماشین‌خوان ارائه کرده است. در کل، آنان که با نثر انگلوامریکن آشنا هستند، چه در متن انگلیسی و چه در ترجمه فارسی آن، می‌دانند که مطالب چندان ساده و روان نیستند و بسیاری قواعد به‌راحتی قابل فهم نبوده و قابلیت تفسیر دارند. ماکسول به‌خوبی از عهده توضیح و تفسیر قواعد ای. ای. سی. آر برمی‌آید و با اینکه مثال‌های ارائه‌شده را از پیشینه‌های کتابخانه کنگره ذکر می‌کند، ولی هر جا نیاز می‌بیند، تفاسیر دیگری را نیز که برای یک قاعده خاص وجود دارد، ارائه می‌نماید که بر مبنای تفاسیر و سیاست‌گذاری دیگر کتابخانه‌های ملی است و به فهرست‌نویسان امکان سیاست‌گذاری حتی در سطح ملی برای کشور خود را می‌دهد. به‌علاوه، همان‌طور که مترجم در پیش‌گفتار خود ذکر کرده است، افزایش‌های ویرایش حاضر دستنامه نسبت به ویرایش قبل آن زیاد بوده است، پدیده تازه آن روزها مثل فایل‌های کامپیوتری (پرونده‌های رایانه‌ای) فصل نهم انگلوامریکن و مواد آرشیوی فصل چهارم انگلوامریکن را نیز بررسی کرده و تفاسیر و راهنمایی‌های خود را درباره این دو فصل ارائه داده است. ماکسول این ویرایش از دستنامه را در شرایطی می‌نویسد که کتابخانه کنگره خود با انتشار تفاسیر قواعد کتابخانه کنگره^۳ - که آخرین ویرایش مورد استفاده مکسول مربوط به سال ۱۹۹۶ است - سعی در راهنمایی کتابداران در استفاده از قواعد فهرست‌نویسی توضیحی دارد، با این‌همه کتاب مکسول در زمان چاپ یکی از راهنماهای خوب این قواعد است. مکسول در این ویرایش به فراخور از تفسیرها و تصمیمات مشترک ارائه‌شده دو انجمن بزرگ کتابداری

در فهرست‌نویسی توصیفی اطلاعات را از مواد در دست کار می‌گیریم و به‌گونه‌ای عرضه می‌کنیم که ماده خاص در دست کار، اعم از کتاب چاپی، مجله، نسخه خطی، برنامه نرم‌افزاری یا منابع الکترونیکی، از یکدیگر قابل تشخیص باشند. سپس اطلاعات موجود را در یک بانک کتاب‌شناختی وارد می‌کنیم. فهرست‌نویسی توصیفی «نقاط دسترسی» را مشخص می‌کند، ولی ارتباطی به تحلیل موضوعی و رده‌بندی ندارد. به‌علاوه در جهان نوین کتاب‌شناختی به‌جای توصیف صرف، به توصیف و دسترسی می‌پردازیم و نیز امکان برقراری پیوند در سطح پیشینه‌ها و بین پیشینه‌ها و بیرون از پیشینه‌ها را فراهم می‌کنیم.

تعیین نقاط دسترسی از وظایف اصلی فهرست‌نویسی توصیفی است. تعیین نقاط دسترسی با چند برگه کاغذی و ارائه آن در محیطی به‌نام برگه‌دان عمری بیش از صد سال دارد و بسیار قبل از آنکه متخصصان نرم‌افزار به دنیا بیایند، کتابداران نقطه دسترسی را ابداع و در خدمت بازیابی اطلاعات برای کاربران قرار داده‌اند. تعیین نقاط دسترسی که شاید مهم‌ترین عملکرد فهرست‌نویس برای بازیابی اطلاعات است، فقط با توصیف دقیق به دست می‌آید و توصیف دقیق لزوماً به ابزارهای استاندارد نیاز دارد.

اصلی‌ترین ابزار فهرست‌نویسی توصیفی، قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن و در عصر حاضر ویرایش دوم تجدیدنظرشده آن ای. ای. سی. آر. ۲^۲ است. این قواعد در سال ۱۹۶۷ و بر مبنای تصمیمات کنفرانس جهانی فهرست‌نویسی توصیفی پاریس در سال ۱۹۶۱ (مشهور به «اصول پاریس»)، گسترش یافته و به استاندارد برای فهرست‌نویسی توصیفی تبدیل شده است.

دستنامه قواعد انگلوامریکن، ابزار بسیار مفیدی برای استفاده مؤثر از استانداردهاست. استانداردهایی که به‌طور منظم و روزآمد، ویرایش و توسعه داده می‌شوند تا بتوانند با چالش‌های موجود در فهرست‌نویسی اشکال جدیدی از مواد و منابع - که هر روز به‌عنوان منابع اطلاعاتی،

**تعیین نقاط دسترسی با چند برگه کاغذی
و ارائه آن در محیطی به نام برگه‌دان
عمری بیش از صد سال دارد و بسیار قبل
از آنکه متخصصان نرم‌افزار به دنیا بیایند،
کتابداران نقطه دسترسی را ابداع و در
خدمت بازیابی اطلاعات برای کاربران
قرار داده‌اند**

منابع و رسانه‌های تازه، بخشی از اطلاعاتی هستند که فهرست‌نویسان باید به توصیف آنها بپردازند. همکاری که با تغییراتی که در دنیای فهرست‌نویسی رایانه‌ای در همین مدت اتفاق افتاده است، آشنایی دارند، می‌دانند که یو. اس. مارک^۶ تغییرات زیادی کرد و مارک^۸ که مکتسول در کتاب از آن نام برده و وعده پدید آمدن آن را می‌دهد، چند سال بعد و با نام یونی مارک^۹ توسط ایفلا منتشر شد و پس از آن هم یو. اس. مارک^{۱۰} در قالب مارک^{۱۱} منتشر شد و در پی آن ملزومات کاربردی پیشینه‌های کتاب‌شناختی اف. آر. بی. آر^{۱۲} به نسخه نهایی رسید و به شدت انگلومریکن را تحت تأثیر قرارداد تا جایی که صحبت از جایگزینی آر. دی. آی^{۱۳} با ای. ای. سی. آر. آر^{۱۴} می‌شود.

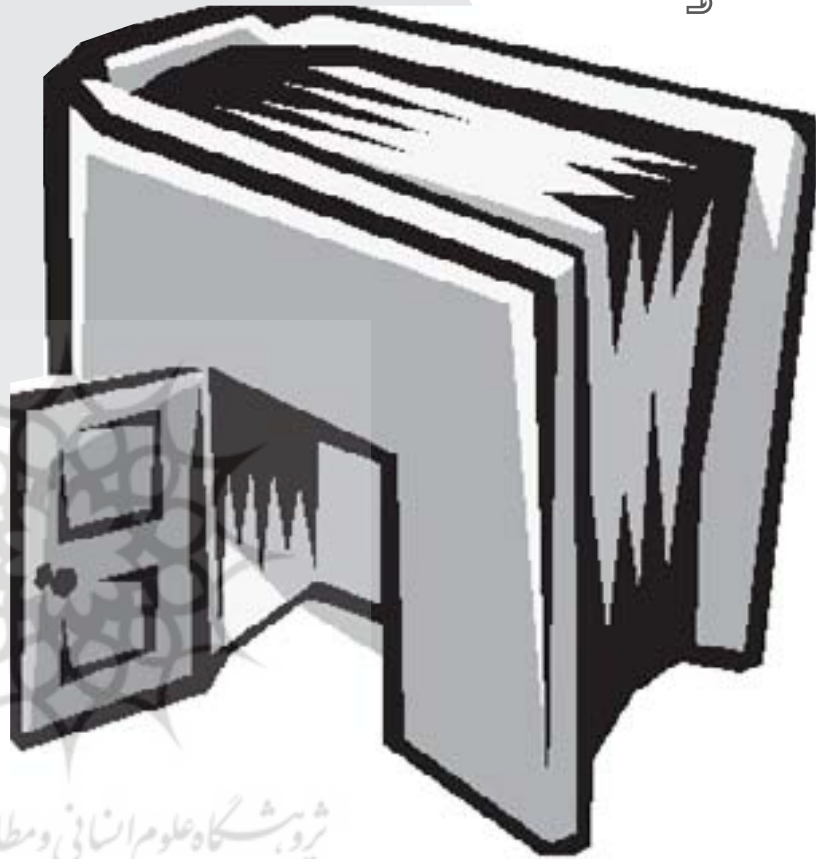
این تغییرات در ماده و محیط اطلاعاتی، مکتسول را ملزم می‌کند که حتی پس از بازنشستگی به ویرایش دستنامه بپردازد که حاصل آن ویرایش چهلم دستنامه است که در سال ۲۰۰۴، یعنی دو سال پیش از انتشار ترجمه فارسی منتشر شده است. و چه بسا مترجم زمانی که ترجمه را شروع کرده باشد، آخرین ویرایش موجود همان ویرایش سوم بوده و در پیچ و خم انتظار کشیدن‌های استادان در نوبت‌های انتشار کتابشان در انتشارات دانشگاه‌های متبوع خود، تا کتاب به چاپ برسد، مکتسول ویرایش چهارم دستنامه را نوشته و منتشر کرده باشد و از این رهگذر کوتاهی متوجه مترجم نباشد، اما آنچه به جای می‌ماند این است که ویرایش ۲۰۰۴ مکتسول، نکات بسیار جدیدی در خود دارد، مانند مطابقت مثال‌ها با مارک ۲۱ که در ترجمه حاضر وجود ندارند و از ویرایش قدیم یو. اس. مارک برای تنظیم مثال‌ها استفاده شده است.

با این همه اینک اصل دستنامه مکتسول به فارسی موجود است و مسلماً مورد استفاده خواهد بود و مترجم می‌تواند با تکیه بر این ترجمه، به سرعت ویرایش چهارم را ترجمه و در اختیار فارسی‌زبانان قرار دهد یا می‌تواند با ترجمه بیوست‌های روزآمدسازی انگلومریکن تا سال ۲۰۰۹، آخرین تغییرات و اضافات در قواعد انگلومریکن را در اختیار کاربر فارسی زبان نهاد. به علاوه لازم است که مترجم در یادداشت‌هایی تفاوت‌های ترجمه خود با ویرایش چهارم و مطالب و اصطلاحات تازه را به کاربران معرفی کند و این دو مجموعه می‌توانند

آمریکا^۵ و کانادا^۶ (ویرایش ۱۹۹۴) نیز استفاده کرده که این نیز از نکات قوت دستنامه مکتسول است.

این دستنامه هنوز کاربردهای خود را دارد، و انتشار آن در ایران مسلماً کمک خوبی به کاربران جدی قواعد انگلومریکن خواهد بود، به ویژه مدرسان در فهرست‌نویسی توصیفی، زیرا مثال‌های دستنامه در بسیاری از موارد روشنگر قواعد بوده و به فهم بهتر مطلب کمک می‌کند. این نکته مهم نیز نباید فراموش شود که مثال‌های دستنامه در قالب مارکی ارائه شده‌اند و برای دانشجویانی که قرار است در آینده با فهرست‌نویسی رایانه‌ای سروکار داشته باشند، آغاز خوبی است و نگارنده این سطور، به عنوان یک فهرست‌نویس با سی سال سابقه فهرست‌نویسی، از زحمات مترجم تشکر کرده، و چاپ کتاب را بسیار مغتنم می‌داند و به نکاتی اشاره می‌نماید.

در پیش‌گفتار آمده: «واضح‌ترین تغییر در بین ویرایش دوم و ویرایش حاضر ...» (ص ۸)، لذا کاربران دستنامه باید توجه داشته باشند که ترجمه فارسی موجود از ویرایش سوم دستنامه صورت گرفته که چاپ ۱۹۹۷، یعنی ۱۲ سال پیش است. در این مدت ماده در دست توصیف ما به شدت دچار تغییر و تحول شده و انواع و اقسام مواد و

ترجمه کتاب را با اطلاع از نثر قواعد
انگلوامریکن، ترجمه‌ای روان می‌بینم
و نشان‌دهنده تسلط مترجم به زبان
مبدأ است، اما وی تلاشی کرده تا
برای همه اصطلاحات قدیم و جدید
فهرست‌نویسی فارسی که دیگر
عمری چهل‌ساله دارند، خود واژه‌ها و
اصطلاحاتی جدیدی را استفاده کند

ترجمه کتاب را با اطلاع از نثر قواعد انگلوامریکن، ترجمه‌ای روان می‌بینم و نشان‌دهنده تسلط مترجم به زبان مبدأ است، اما وی تلاش کرده تا برای همه اصطلاحات قدیم و جدید فهرست‌نویسی فارسی که دیگر عمری چهل‌ساله دارند، خود واژه‌ها و اصطلاحاتی جدیدی را استفاده کند و از رایج‌ترین اصطلاح‌نامه‌های موجود کتابداری فارسی کمتر بهره جوید. این کار نیز گسست دومی را به خواننده فارسی علاوه بر گسست تغییرات اصطلاحات در زبان مبدأ تحمیل می‌کند. من در اینجا و برای جلوگیری از اطاله کلام فقط به چند مورد اشاره می‌کنم که امیدوارم مترجم و ویراستاران کتاب در ترجمه و ویرایش چهارم حتماً به آنچه در بین فهرست‌نویسان فارسی‌زبان رایج است، نظری داشته باشند.

شاین یا شاپا در برابر ای. اس. ان. ۲۴: از ایجاد بخش استاندارد بین‌المللی پیاپی تحت عنوان شاپا در کتابخانه ملی چندسالی است که می‌گذرد و اکنون و به‌طور رسمی روی مجلات فارسی به کلمه شاپا برمی‌خوریم، اما مؤلف خود سرنام جدیدی به‌شکل شاین استفاده کرده‌اند.

«عبارت مسئولیت» یا «تکرار نام پدیدآور» و «شرح مسئولیت» برای "statement of responsibility": برای نگارنده این سطور که بیش از سی سال است که فهرست‌نویسی می‌کند و گاهی نیز سمت معلمی فهرست‌نویسی داشته است، «عبارت مسئولیت» کاملاً نامأنوس بود و تا متن را نخواندم، نفهمیدم منظور چیست. در دانشنامه کتابداری (پوری سلطانی و فروردین راستین) در برابر این واژه «تکرار نام پدیدآور» ذکر شده و به‌جز آن «شرح مسئولیت» و «شرح پدیدآور» نیز از عبارت‌هایی بوده که خود به‌کار برده‌ام یا در کارهای دیگران دیده‌ام.

«وجه تسمیه ماده عمومی» یا «وجه تسمیه عام» برای "General materials designation". البته این عبارت (جی. ام. دی) ۲۳ در متون جدید فهرست‌نویسی مثلاً مارک ۲۱، و یونی مارک و حتی مارک ایران تبدیل به «نوع ماده» شده، اما در ویرایش سوم مکسول از همین عبارت استفاده شده که در همه متون کتابداری بدون استثنا همه از «وجه تسمیه عام» استفاده کرده‌اند.

به‌عنوان یک پیوست بر ترجمه حاضر ضمیمه شوند تا کتابداران و دانشجویان کتابداری را که اکنون از منابع جدید فهرست‌نویسی استفاده می‌کنند، از تازه‌های حوزه فهرست‌نویسی توصیفی مطلع کرده و به‌ویژه با اصطلاحات گذشته مرتبط کنند.

به فیلدهای کنترلی مارک ۲۱ و یونی مارک که به نام عام مواد و نام خاص مواد می‌پردازند، نگاهی بیندازید تا دایره تغییرات در ماده در دست فهرست‌نویسی را بعینه مشاهده کنید و تغییرات را حتی نسبت به یو. اس. مارک که در ترجمه استفاده شده، موردنظر قرار دهید. به تغییر اصطلاحات در استانداردهایی مثل آی. اس. بی. دی ۱۵ نگاه کنید. دیگر نسخه‌های خطی ۱۶ گفته نمی‌شود و تبدیل به مواد قدیمی ۱۷ شده و مجلات ۱۸ تبدیل به مواد ادامه‌دار ۱۹ و برای فایل‌های کامپیوتری یا به‌عبارت مترجم پرونده‌های رایانه‌ای ۲۰ اینک اصطلاح منابع الکترونیکی ۲۱ به‌کار می‌رود. خواننده متون جدید فهرست‌نویسی وقتی به استفاده از راهنمای مکسول فارسی نیاز پیدا کند، از نظر اصطلاحات یک گسست و حتی کهنگی می‌بیند، به‌ویژه در مثال‌های مارکی، آنجاکه تغییرات مارک ۲۱ لحاظ نشده و اگر فهرست‌نویس این داده را با پیشینه‌های جست‌وجو شده از کتابخانه کنگره مقایسه کند، کمابیش دچار مشکل می‌شود.

**دستنامه ماکسول برای ای. ای. سی. آر
مسئله یکی از بهترین راهنماها و تفاسیر
بوده، به ویژه اینکه از ویرایش سوم
این دستنامه، همه مثال‌ها را با فرمت
ماشین خوان ارائه کرده است**

مطلب را تشخیص داد، مانند
- «بحث تصویری» برای "Illustrative matter"، این عبارت نیز
در همه متون «مواد مصور» به کار رفته است.
- «آلت‌های انفرادی» برای "Individual Instruments" که
«سازهای تنها» پیشنهاد می‌شود.
- معرفی شمارش عناصر « برای " Numeric Identifying el-
ments" که «عناصر شناسگر عددی» پیشنهاد می‌شود.
اگر مترجم و ویراستاران که همت بسیاری به خرج داده و این متن
براصطلاح و مشکل را به دست گرفته و خوب هم از عهده برآمده‌اند،
ویرایش چهارم را در دستور کار قرار دهند، حتماً به متون قبلی فارسی
حوزه برای یک‌دست کردن اصطلاح‌ها رجوع کنند تا کتاب بیشتر
قابل استفاده باشد.

پی‌نوشت‌ها:

1. Emrani@khayam.ut.ac.ir
2. Maxwell, Robert & Margaret F. Maxwell..Maxwell's Hand-
book for AACR2r: Explaining and illustration the Anglo Ameri-
can Cataloging Rules and the 1993 amendments
3. AACR2r
4. LCRI
5. ALA
6. CLA
7. US MARC
8. MARC
9. UNIMARC
10. US MARC
11. Marc 21
12. FRBR
13. RDA
14. AACR2r
15. ISBD
16. Manuscript
17. Antiquarian materials
18. Serials
19. Continued matters
20. Computer file
21. Electronic Resources
22. ISSN
23. GMD

- عنوان برخی از فصل‌ها به فارسی و معادل‌های پیشنهادی نیز در
ذیل ذکر می‌شود.

اصطلاحات اصلی (انگلیسی)	پیشنهاد	اصطلاحات کتاب
General Rules for Description	قواعد عمومی توصیف	اطلاعات عمومی
Sound Recordings	مواد شنیداری	ضبط‌های صوت
Motion Pictures and Videorecordings	فیلم‌ها و مواد دیداری	تصاویر متحرک و ضبط‌های ویدئویی (با غلط املاتی)
Computer file	منابع الکترونیک	پرونده‌های رایانه‌ای
Three- Dimensional Artefacts and Realia	مواد سه‌بعدی و تندیس‌های کمک آموزشی	مصنوعات و واقع‌نماهای سه‌بعدی
Choice of Access Points	انتخاب نقاط دستیابی	گزینش نکات دسترسی

و موارد دیگر نیز وجود دارد، مانند «عنوان‌های اشرافی» و
«اصطلاح‌های افتخار» که پیشنهاد می‌شود از «عناوین افتخاری»
و «لقاب اشرافی» استفاده شود یا «اصطلاح‌های بریتانیایی افتخار»
که بهتر است از «عناوین افتخاری بریتانیا» استفاده گردد. همچنین
«اصطلاح‌های خطاب زنان شوهردار» که پیشنهاد می‌گردد که
«چگونگی نوشتن نام زنان (شوهردار)» به کار رود.

- «اصطلاح‌های تشخیص» که معادل انگلیسی ندارد و از متن هم
نفهمیدم منظور چیست؟ به اصل آنگلوامریکن که رجوع می‌کنید،
می‌بینید که معادل "Distinguished terms" به کار رفته که
می‌توان «عبارات مشخص‌کننده» برای آن به کار برد، مثلاً نامی
ناشناخته مانند چاناتان در شناسه که با عبارت «شاعر انگلیسی قرن
۱۲ میلادی» به آن هویتی حداقلی می‌دهید، عبارت «شاعر انگلیسی
قرن ۱۲ میلادی» یک عبارت مشخص‌کننده است.

از نمونه بالا فراوان است که برای اصطلاح‌های بکاررفته معادل
انگلیسی در کتاب نیست و با اصطلاح فارسی به‌سختی می‌توان